

**ELS BENEFICIS DE L'ART EN ELS INFANTS:
L'ARTTERÀPIA**

Treball de Final de Grau de Mestre d'Educació Infantil

Sabina Codina i Vila

4t curs Grau de Mestre d'Educació Infantil T1A

Professor: Arnau Vernis Llambies

Assignatura: Treball de Final de Grau

Facultat d'Educació, Traducció i Ciències Humanes

Universitat de Vic - Universitat Central de Catalunya

Vic, maig de 2014

Agraïments

Aquest treball ha estat possible gràcies al suport que m'han donat les persones que han estat al meu costat al llarg d'aquests quatre anys.

Agraeixo el suport que m'han donat la meva família l'Aleix, l'Edna, els meus pares Joan i Magdalena, el meu germà Bartomeu i la meva cunyada Montse per estar sempre al meu costat fent-me el camí més planer.

Agraeixo a l'Arnau Vernis, tutor del treball final de grau, pel recolzament l'assessorament i l'acompanyament que m'ha ofert al llarg del projecte.

I finalment agrair a totes les persones que han intervingut d'una manera o altra en el projecte, sense elles aquest no hauria estat possible.

Resum

El propòsit de la meva recerca és saber com les arts plàstiques ajuden en el desenvolupament integral dels infants, quines estratègies metodològiques s'utilitzen, com es porten a terme i quins beneficis n'obtenen els infants.

En l'actualitat hi ha la disciplina de l'artteràpia, la qual és poc coneguda entre la població. Aquesta disciplina treballa a través de les arts plàstiques i la creativitat de les persones, amb l'objectiu de pal·liar alguns dels trastorns emocionals que podem patir al llarg de la vida a causa de diferents circumstàncies.

Per portar a terme la meva investigació, en primer lloc he realitzat una part teòrica en la qual m'he basat en diversos autors, alguns d'ells vinculats a l'àmbit artístic i altres vinculats directament a l'artteràpia. En segon lloc, hi trobem una part pràctica en què es poden veure els instruments que he utilitzat per portar-la a terme, és a dir, una sèrie d'entrevistes i enquestes. Per últim, hi trobem l'anàlisi corresponent i les conclusions finals.

Paraules clau

Art, infants, creativitat, artteràpia.

Abstract

The purpose of this research is to know how plastic arts help to the overall development of children, what methodological strategies are used and how, as well as the benefits obtained by children.

Currently, there is an art therapy discipline, which is not widespread among the population. This discipline works through plastic arts and people's creativity in order to soothe some of the emotional disorders that could be suffered throughout an entire life due to different circumstances.

To carry out my research, first I have written a theoretical part based on several authors, some of them linked to the artistic field and others directly involved in Art Therapy. Secondly, there is a practical part which includes the tools that have been used to develop the study, i.e. some interviews and surveys. Finally, I have included the pertinent analysis and the last conclusions.

Key words:

Art, children, creativity, art therapy.

Índex

Agraïments.....	2
Resum.....	3
1. Introducció.....	7
2. Fonamentació teòrica	9
2.1 L'art i la teràpia	9
2.2 L'artteràpia al llarg de la història.....	10
2.3 El concepte "artteràpia"	13
2.4 El concepte "creativitat".....	14
2.5 Àmbits de treball de l'artteràpia.....	15
2.6 Tècniques artístiques utilitzades en l'artteràpia	19
2.7 El dibuix com a element bàsic del coneixement.....	22
3. Objectius i hipòtesi.....	25
4. Metodologia	26
4.1 Orientació metodològica	26
4.2 Mostra.....	26
4.3 Instruments de recollida	26
4.3.1 L'entrevista	26
4.3.2 L'enquesta.....	27
5. Contextualització de les entrevistes.....	28
5.1 Entrevista estructurada (Taula 1).....	29
5.2 Procediment.....	30
5.3 Anàlisi i interpretació de les entrevistes (Taula 2)	30
6. Contextualització de les enquestes	39

6.1 Enquesta estructurada (Taula 3).....	40
6.2 Taula dels resultats obtinguts a les enquestes (Taula 4)	41
6.3 Gràfics dels resultats.....	42
6.4 Anàlisi dels resultats gràfics	45
7. Conclusions	47
8. Bibliografia i webgrafia.....	51

1. Introducció

Tots tenim habilitats artístiques dins nostre, ja que des de ben petits som capaços d'agafar un llapis i fer un traç sense ni tan sols ser-ne conscients. Aquest traç, que aparentment sembla un fet poc important, si anem més enllà i observem quina és la reacció que té l'infant en realitzar-lo, ens fa adonar que en moltes ocasions aquest sent plaer. És just en aquest moment quan l'infant està creant una cosa nova, una producció única i irrepètible, la qual el convida a iniciar-se en el camí de la creativitat.

Molt abans de les paraules, els infants utilitzen les seves produccions artístiques per comunicar-se sense que els adults ens n'adonem. A través de les seves produccions, els infants plasmen allò que pensen i ho fan sense cap mena de restricció, és a dir, els treballs dels més petits són sincers i transparents.

De la mateixa manera que els infants s'expressen a través de produccions artístiques, també ho podem fer els adults, ja sigui amb la finalitat d'exhibir el talent que tenim dins nostre o bé amb la intenció d'expressar sentiments o emocions en els quals no hi ha lloc per a les paraules.

En aquest últim paràgraf se situa l'inici de la meva investigació, ja que sempre he tingut interès en aprofundir en el tema de les emocions i sentiments de les persones. Pel que fa a les meves habilitats artístiques, val a dir que, des de ben petita, m'he dedicat a fer petits treballs manuals, i d'aquí ve la meva elecció per l'àmbit artístic.

Partint dels meus interessos personals per saber més sobre l'art, la creativitat, els infants o les necessitats educatives especials, la meva investigació se centra en la hipòtesi següent: *l'art és una eina important en el desenvolupament de les persones?*

Per tant, la justificació de la meva elecció ve donada pel meu interès per créixer en l'àmbit artístic i la meva inquietud per omplir-me de

coneixements i recursos per treballar a l'aula amb els infants. És a dir, poder mirar amb uns altres ulls els traços dels més petits i donar-los la importància que es mereixen.

La investigació que he realitzat està formada per tres parts:

La primera part està estructurada en set apartats, sis dels quals corresponen a la fonamentació teòrica basada en diferents autors vinculats amb les arts plàstiques i l'artteràpia, i un últim apartat on s'esmenten els objectius proposats i la hipòtesi inicial, els quals m'han servit de guia per a la realització del treball.

La segona part de la investigació és la part pràctica i està estructurada en onze apartats, en els quals es pot trobar l'orientació metodològica, la mostra, els instruments de recollida que he utilitzat per portar a terme la investigació (entrevistes i enquestes), la contextualització de les entrevistes amb l'anàlisi de les dades obtingudes, la contextualització de les enquestes, la taula dels resultats obtinguts i els gràfics, així com una breu anàlisi dels resultats obtinguts.

En l'última i tercera part de la investigació, trobem les conclusions, la bibliografia i la webgrafia, i els annexos.

2. Fonamentació teòrica

2.1 L'art i la teràpia

Segons Tessa Dalley (1987), l'art forma part de totes les societats. La pintura és tan antiga com els homes i, al llarg dels anys, ha simbolitzat aspectes personals i culturals dels desenvolupament dels humans. L'art, per si sol, és la realització d'una bona obra, ja sigui una pintura o una escultura. Quan s'observa una obra artística, sovint només es té en compte el producte final, és a dir, la seva exhibició, sense pensar en el procés de realització que ha tingut.

Dalley (1987) cita la definició d'art de Naumberg¹, qui va descriure l'art com una manera d'anunciar sentiments poc clars. L'autora comenta que els processos artístics ajuden a reconèixer els sentiments i pensaments més profunds de les persones que s'expressen a través d'imatges i no de paraules.

L'autora també fa referència a Edith Kramer, la qual comenta que l'art és un mitjà per ampliar les experiències humanes, i que la utilització de mitjans creatius permet a la persona escollir i experimentar fins a resoldre o integrar els conflictes.

En l'article de Fernández Añino² (2003), l'autora comenta que diversos mestres, psicòlegs i pedagogs estan d'acord amb la idea que l'art és una teràpia.

Tanmateix, Dalley (1987) esmenta la definició de "teràpia" d'Ulman³, qui defineix el concepte com a un procés que implica el propòsit o el desig per

---

¹ M. NAUMBERG: terapeuta artística.

² M.I. FERNÁNDEZ AÑINO: Universidad Complutense de Madrid. (Completar)

³ E. ULMAN: fundadora de l'*American Journal of Art Therapy*.

provocar canvis favorables davant d'un desequilibri humà. Els treballs terapèutics provoquen canvis favorables en la personalitat de les persones amb l'objectiu que, un cop acabades les sessions, aquests canvis perdurin en el temps.

2.2 L'artteràpia al llarg de la història

Jean Pierre Klein (2006) comenta que l'artista Adrian Hill⁴ va iniciar el terme "artteràpia" i va ser el primer terapeuta artístic. Posteriorment, l'any 1941, va iniciar una teràpia a través de l'art, i la seva posada en marxa es va realitzar a un centre psiquiàtric amb malalts tuberculosos a Anglaterra, en el qual ell es trobava ingressat.

Hill deia que una de les coses més importants per treballar l'artteràpia és no copiar, així com tenir límits. Ell no buscava mai que les obres s'assemblessin a la realitat, sinó que deia que l'artteràpia creava la distància necessària entre la investigació sobre un mateix i tot allò que no pot ser expressat.

La doctora Ascensió Moreno (2004) fa una recorregut per la història de l'artteràpia i comenta que aquesta fa més de 50 anys que existeix.

El terme "A-T" (artteràpia) prové de la forma anglesa "art therapy", i l'autora està d'acord amb Klein (2006) que l'impulsador de la paraula va ser Adrian Hill.

---

⁴ A. MORENO: educadora social, pedagoga i doctora en Belles Arts.

Fernández (2003) comenta que els educadors Read⁵ (1955), Lowenfeld⁶ i Brittain⁷ (1967) i Eisner⁸ (1971) han realitzat diversos estudis amb resultats positius de l'aplicació de l'art a les escoles.

Read afirma que l'educació artística ajuda en el desenvolupament i la maduració psíquica. A través del dibuix espontani, els infants poden exterioritzar sentiments, pensaments i emocions sense cap impediment. De fet, en algunes ocasions les produccions dels infants en aporten més informació que les paraules.

Tanmateix, comenta que l'artteràpia és un mitjà de comunicació no verbal en persones que, a causa d'algun trastorn, tenen alguna dificultat per expressar-se verbalment.

Marián López (2006) està d'acord amb Fernández (2003), que recull una cita de Naumburg i comenta que la idea de realitzar produccions artístiques espontànies i imaginatives afavoreix el desenvolupament dels infants, i afegeix que no s'ha de forçar els infants en les seves realitzacions, sinó que cal respectar-los i adaptar-nos al seu ritme de treball individual, és a dir, saber observar-los i escoltar-los.

En l'actualitat, els mètodes d'ensenyament que es donen a l'escola sempre són des del conscient, malgrat que la psicologia analítica ha demostrat que l'inconscient és la base dels instints dels infants.

A finals de la dècada del 1940, es van publicar els primers llibres que parlen de l'artteràpia, quan Margaret Naumburg⁹ va fer pública la teoria de l'ús terapèutic a través de l'expressió gràfica.

---

⁵ READ: educador social.

⁶ LOWENFELD: professor d'Educació Artística.

⁷ BRITTAİN: educador.

⁸ EISNER: educador.

Naumburg, l'any 1915, va fundar l'escola Walden School a Nova York, una escola progressista que tenia una visió psicoanalista, ja que ella donava molta importància a l'inconscient de les persones. L'autora comenta que els infants que han estat envoltats d'estímuls creatius estan més motivats per aprendre.

Florence Cane, l'any 1920, va col·laborar amb Walden, i va mostrar el seu desacord amb la tècnica de Naumburg, de manera que li va proposar aportar alguns mètodes nous com el moviment, el so i la tècnica del gargot. La seva metodologia es basava en alliberar barreres, per tal d'arribar a la fantasia i a l'inconscient.

Segons Marián López (2006), Edith Kramer va ser una de les pioneres en vincular l'art i les persones amb necessitats especials, ja que donava molt valor terapèutic a l'art i comentava que aquest pot transformar i canviar fantasies inconscients. Tant Kramer com Naumburg estan d'acord amb l'idea que els canvis que es donen són en el caràcter de les persones.

Dalley (1987) cita Elinor Ulman, que l'any 1961 va fundar l'*American Journal of Therapy*. Ulman comenta que, d'una banda, hi ha l'art com a teràpia i, de l'altra, hi ha la psicoteràpia. Totes dues estan molt unides, però esmenta que, perquè l'art pugui créixer, ho ha de fer deixant de banda la psicoteràpia.

Moreno (2004) comenta que l'any 1969 s'estableixen els models professionals dels arts terapèutics a l'Associació Americana d'Arteràpia, però Fernández (2003) esmenta que fins a l'any 1980 no s'estableixen els criteris que fan referència a la formació dels terapeutes artístics.

A Espanya, els estudis universitaris d'arteràpia arriben l'any 1999. Aquests s'imparteixen per primera vegada a la Facultat de Belles Arts de Barcelona, en forma de màster.

---

⁹ M. NAUMBURG: Pionera en arteràpia.

Seguidament, l'any 2001, la Facultat d'Educació de la Universitat Complutense de Madrid també ofereix el Màster d'Artteràpia.

2.3 El concepte "artteràpia"

Klein (2006) comenta que l'artteràpia aconsegueix representar, omplir i amagar el trauma, i que d'aquesta manera s'estableix una relació dels inconscients entre l'artterapeuta i la persona. Klee (2006:23) assenyala: "El arte no traduce lo visible, lo hace visible".

Segons Peter Fuller¹⁰ en el llibre de Dalley (1987), la teràpia artística està vinculada a moltes disciplines educatives diferents, i fins i tot es pot relacionar amb la psicoanàlisi. Freud¹¹ va fer una distinció dels processos secundaris que són les modalitats del pensament verbal, racional i analític, envers els processos primaris, que fan referència a les modalitats imaginatives, simbòliques, no verbals i discursives. Aquests últims, els va relacionar amb els adults, amb la regressió, la mala salut i la neurosi.

Actualment, diversos psicoanalistes han arribat a la conclusió que els processos primaris i secundaris mencionats anteriorment es complementen els uns amb els altres i no s'oposen; és a dir, tots són necessaris i saludables per al bon desenvolupament dels humans.

Segons Marián López i Noemí Martínez (2006), l'art com a teràpia busca investigar el coneixement intern de les persones a través de les emocions estètiques i la seva expressió quan el llenguatge verbal no és possible.

La disciplina de l'artteràpia té en compte el procés que fa la persona quan realitza un treball, ja que els artterapeutes no donen tanta importància al resultat final. L'artteràpia es basa en el respecte humà i la sensibilitat de les persones.

---

¹⁰ P. FULLER (1981): escriptor, crític d'art i autor del llibre: *Art and Psychoanalysis*.

¹¹ S. FREUD: metge neuròleg.

L'Associació Americana d'Artteràpia defineix l'artteràpia com:

El Arte Terapia proporciona la oportunidad de expresión y comunicación no verbal, por un lado mediante la implicación para solucionar conflictos emocionales como para fomentar la autoconciencia y desarrollo personal. Se trata de utilizar el arte como vehículo para la psicoterapia, ayuda al individuo a encontrar una relación más compatible entre su mundo interior y exterior. (Fernández, 2003:140)

Moreno (2004) fa referència a la definició de Metàfora¹² sobre l'artteràpia, que defineix com la realització de diversos treballs psicoterapèutics que tenen en compte el context on es realitza el treball i el tipus d'usuari. Aquesta es porta a terme a través de processos artístics vinculats a les Belles Arts, amb l'objectiu de resoldre conflictes emocionals de les persones, i està indicada per a qualsevol persona, ja siguin infants o adults, amb qualsevol tipus de trastorn.

S'entén que l'artteràpia es porta a terme només a través de l'expressió plàstica, com el dibuix, la pintura, l'escultura i altres formes visuals.

Teresa Dalley (1987) defineix el concepte "teràpia artística" com la utilització de l'art i altres mitjans visuals en un entorn terapèutic. Aquesta engloba totes les edats, des del l'inici de la vida fins al final d'aquesta.

2.4 El concepte "creativitat"

Fernández (2003) comenta que tots som creatius i defineix "creativitat" com una habilitat personal que, a mida que anem creixent, va canviant. Tanmateix, comenta que també influeix en la nostra creativitat la cultura i el lloc on vivim.

Vigotski (2011) defineix "creativitat" de la següent manera:

---

¹² METÀFORA: centre d'estudis d'A-T on s'imparteix el màster d'artteràpia.

Sabiendo que la creación, en su verdadero sentido psicológico, consiste en hacer algo nuevo, que puede concluir que todos podemos crear en mayor o menor grado y que la creación acompaña normal y permanentemente al desarrollo infantil porque en el niño la imaginación creadora actúa de una forma peculiar, según el periodo de desarrollo en que se encuentre. L.S. Vigotski (2011:41)

Howard Gardner (2005) afirma que els infants són més creatius quan són al parvulari. A aquesta edat, ell l'anomena "l'edat d'or de la creativitat", ja que els infants es troben en ple desenvolupament artístic i són capaços de cantar i dibuixar alhora, i de relacionar els colors que utilitzen amb una música concreta. Tanmateix, comenta que el procés creatiu decau quan l'infant entra a la primària, però que aquest fet forma part del procés normal del desenvolupament dels infants. Altres autors comenten que aquest fet és causat pel fet que l'infant ja és capaç d'expressar-se oralment.

Segons Marián López (2006), la creativitat és essencial a totes les etapes de la vida, és la creació d'una solució i ofereix alternatives per poder solucionar problemes. Per això, la creativitat és molt important en els tallers d'artteràpia.

2.5 Àmbits de treball de l'artteràpia

Àmbit educatiu

Kramer (2006:63) assenyala: "El profesor se comunica con sus alumnos mediante las pinturas de éstos, y esta comunicación tiene valor terapéutico. Él observa y evalúa la conducta de sus alumnos y su producción, y su observación contribuye a la comprensión total de cada uno de ellos".

Segons Noemi Martínez (2006), l'artteràpia en l'àmbit de l'educació permet als infants descobrir l'interior de cadascun d'ells. Els infants són educats perquè siguin autònoms, lliures i tinguin iniciativa i creativitat.

Les sessions d'artteràpia es proposen aconseguir que els usuaris siguin capaços de comunicar-se amb els altres, identificar els seus propis

sentiments, reviure històries passades i representar-les mitjançant símbol. També, que siguin capaços de resoldre problemes i aprenguin a vèncer impulsos i comportaments destructius. La solució per a aquests trastorns s'aconsegueix a través de la creativitat i la imaginació de cadascun d'ells, ja que les creacions artístiques permeten expressar-se sense la necessitat d'utilitzar les paraules.

L'autora dóna suport a la idea que la figura de l'artterapeuta estigui present a les escoles, ja que l'artteràpia permet el desenvolupament integral de les persones i té en compte el món intern i el món social en què vivim.

El taller ha de ser un espai ampli on els infants es puguin moure en llibertat, hi ha d'haver material variat i cal oferir tècniques adequades a les seves edats. Cal tenir present que tots els treballs que s'hi realitzen són bons, tant si són molt expressius com poc expressius. Les activitats que s'hi realitzen poden ser lliures o dirigides, segons les necessitats de cada infant, i es poden aplicar a qualsevol trastorn o problema que pateixi l'usuari.

Pel que fa als infants amb hiperactivitat, se'ls ofereixen activitats creatives més breus a causa del poc temps de concentració que tenen. Se'ls anima a participar-hi i a experimentar autònomament per adquirir un millor autocontrol.

En l'adolescència, treballar l'artteràpia és molt beneficiós, ja que en aquestes edats es pot tenir manca de confiança, crisi d'identitat, problemes d'ira, de rebel·lió, d'autoreflexió, etc. Aquests tallers els serveixen per expressar conflictes interns i aclarir-los.

Els tallers d'artteràpia en centres de Necessitats Educatives Especials o en Centres Educatius d'Integració són de gran ajut perquè afavoreixen la comunicació i l'expressió d'aquestes persones.

En els tallers també hi ha infants que tenen discapacitats físiques. Pel que fa a aquest col·lectiu, hi ha dos aspectes que cal tenir en compte: cal adaptar

els materials i les tècniques a les seves necessitats i cal adequar l'espai de manera que sigui pràctic.

Les persones amb dèficit visual també hi participen i, en aquests casos, l'artterapeuta els proporciona material tàctils i tècniques adequades com collages de textures, fang, etc.

Els infants i joves amb discapacitat auditiva necessiten un mitjà de comunicació i alhora desenvolupar el sentit visual per així poder realitzar tècniques artístiques.

L'art també és de gran utilitat en infants i joves amb alguna discapacitat mental com problemes de conducta, socials, familiars o de personalitat. Amb aquest grup, l'artterapeuta els ofereix treballar de manera seqüenciada i amb elements mínims per tal d'assegurar la comprensió. Això significa que se'ls respecta el ritme de treball, donant-los temps i els reforços necessaris.

En infants que pateixen autisme, s'estableix una relació a través dels objectes, imatges, materials plàstics i processos artístics per treballar les àrees socioafectiva, imaginativa i comunicativa.

Àmbit social

En l'àmbit social, l'artteràpia també és molt útil i engloba diferents col·lectius com nens i adolescents que viuen en cases d'acollida, dones maltractades, persones sense sostre, presos, persones de la tercera edat en residències, persones que pateixen exclusió social, drogoaddictes, alcohòlics, maltractadors, etc.

Els procés de treball que es realitza al taller és el que l'autora Violet Oaklander¹³ anomena el "sentit del jo". El seu objectiu principal és desenvolupar la creativitat i les tècniques per fer front al problemes, enfortir la confiança en un mateix i millorar l'autoestima. L'art facilita l'expressió de sentiments i emocions, i desbloqueja els mecanismes de defensa propis. La

---

¹³ VIOLET OAKLANDER: doctora en Psicologia Clínica.

teràpia artística no pretén solucionar problemes, sinó que ajuda a acceptar-los i a conviure-hi.

Un dels col·lectius que López (2006) esmenta és el de la gent gran, ja que els tallers d'artteràpia els ajuden a augmentar la comunicació perquè practiquen tècniques i utilitzen materials artístics que feia molt temps que no utilitzaven i es treballen records tant positius com negatius de la seva infància.

Àmbit clínic

L'artteràpia, en l'àmbit clínic, es treballa en centres hospitalaris, en centres psiquiàtrics, en hospitals de salut mental, hospitals de dia, en malats amb esquizofrènia, anorèxia, bulímia, trastorn de la personalitat, malaltia d'Alzheimer, càncer i, també, en malalts terminals.

L'artteràpia en centres hospitalari és el vehicle per millorar tant el nivell social, físic com mental. Ajuda a minvar els desajustaments emocionals que es donen en les persones a causa de la malaltia. Ensenya els pacients a canalitzar sentiments a través de les produccions i els ajuda a relaxar-se a través d'imatges artístiques.

L'objectiu dels tallers en malalts en càncer és donar suport als pacients, ajudar-los a adaptar-se al nou estat tant físic com mental, a acceptar la pèrdua del rol social, de la professió, i també a acceptar els diferents canvis d'estat emocionals provocats pel dolor de la malaltia. Les tècniques més utilitzades en aquest tipus de malalts són el collage i les estampacions, així com activitats que facilitin l'alliberació de tensions i l'expressió de sentiments i emocions.

Segons López (2006), l'artterapeuta, per treballar ens els diferents àmbits abans esmentats, ha de tenir un domini dels símbols que es poden trobar en les produccions individuals, ha de conèixer el codi de les expressions plàstiques, ha de tenir i mantenir una cultura artística, i ha de saber veure, analitzar i sentir les diferents obres artístiques. També, ha de tenir coneixements sobre l'evolució del dibuix dels infants i l'activitat gràfica de

les primeres produccions, i ha de tenir coneixements teòrics i pràctics que facin referència a l'art.

2.6 Tècniques artístiques utilitzades en l'artteràpia

Segons Noemí Martínez i Marián López (2006), totes les arts poden ser beneficioses per a les persones de diferents edats, encara que hagin viscut diferents situacions.

Les autores consideren que el dibuix, la pintura i la escultura són tècniques clàssiques.

El dibuix

L'autor George Orwell¹⁴ (2006:124) assenyala: "El dibujo vuelve visible al pensamiento". Martínez (2006) comparteix la idea d'Orwell i comenta que el dibuix ofereix molta informació sobre l'inconscient, i que contempla una part psicològica i una part afectiva.

L'autora comenta que, quan observem un dibuix, hem de tenir en compte els detalls que hi ha, els elements que hi falten, la mida, la proporció dels objectes, les persones que hi apareixen, les coses que es repeteixen, tot allò que s'ha esborrat, les parts dibuixades, les parts en blanc, etc.

Al llarg dels anys, diversos autors han fet diferents consideracions discutibles quant a la posició del dibuix, els espais blancs i molts aspectes esmentats en el paràgraf anterior. Aquests autors pensen que, malgrat que en algunes ocasions es pot tenir en compte, no s'han de fer judicis. El més important del dibuix és el que ens explica la pròpia persona de la seva producció.

Tots comparteixen la idea comuna que l'artteràapeuta, davant de la realització d'un dibuix, ha d'estar atent a altres aspectes com, per exemple,

---

¹⁴ GEORGE ORWELL: escriptor i periodista britànic.

si l'infant fa força amb el llapis, si utilitza molt la goma, quin traç realitza, els tipus de línia que realitza, si aquestes són punxegudes o arrodonides, etc.

El dibuix és una activitat complexa en la qual intervé la ment i altres elements com els factors emocionals, contextuals, culturals i socials.

López (2006) i John Berger¹⁵ comparteixen la idea que el dibuix és la tècnica que ens permet tenir més informació, ja que sovint està lligat a la realitat i és un gran revelador de les intencions de la persona. I comenten que els dibuixos dels infants cada dia tenen més importància en el procés terapèutic. La teràpia artística està subordinada a la psicoanàlisi, ja que els dibuixos manifesten els conflictes inconscients i conscients, ja que en alguns treballs es veuen reflectits alguns records o representacions mentals de fets viscuts.

La pintura

Klein (2006) i Allen (1997) comenten que la pintura permet expressar sentiments i emocions per tal de allunyar-nos de tot allò que ens provoca malestar. La pintura ens permet representar el món tal i com el veiem i, al mateix temps, en les obres podem veure el món de la persona que ha realitzat l'obra.

Martínez (2006) esmenta que la pintura està vinculada sempre al color i que les tècniques que s'utilitzen han de ser ràpides. Quant als materials, a disposició dels usuaris hi ha d'haver pintura soluble amb aigua com temperes, aquarel·les, tintes, ceres, acrílics, llapis de colors, retoladors, guixos, etc.

Per treballar la pintura amb infants, és important utilitzar pintura no tòxica, i es recomana pintar amb les mans sobretot quan es tracta d'infants amb hiperactivitat, ja que aquesta tècnica els ajuda a prendre consciència d'ells mateixos.

---

¹⁵ J. BERGER: crític d'art, pintor i escriptor.

Les pintures de ceres toves són estimulants i serveixen per a totes les edats, i es poden aplicar a qualsevol superfície.

L'escultura

Klein (2006) comenta que l'escultura permet donar cos a la matèria, que permet realitzar un treballar amb harmonia. Tanmateix, a diferència de la resta d'autors, comenta que aquesta tècnica no s'utilitza gaire en artteràpia.

Allen (1997) comenta que el fang permet realitzar obres només amb la força de les mans, sense la necessitat d'utilitzar cap més objecte. A més, treballar el fang permet que l'usuari és relaxi i es concentri.

Martínez (2006) està d'acord amb la resta d'autors i afegeix que treballar qualsevol material de modelatge afavoreix la sensibilització de la mà i que el modelatge permet donar forma a sensacions i alliberar energia bloquejada. Als infants amb problemes motors, els va molt bé treballar amb fang.

El dibuix, el collage, la pintura i el modelatge són tècniques molt utilitzades en l'artteràpia. Altres autors també utilitzen el color com a agent terapèutic, i sovint ho fan amb aquarel·la diluïda sobre paper mullat.

Klein (2006) parla de la fotografia com a tècnica per treballar en l'artteràpia, ja que juga amb l'espai i el temps. La fotografia posa en escena imatges íntimes i la persona fotografiada escull un vestit, un espai, una posició, etc., per tal de mostrar als espectadors tot el que vol ensenyar de la seva persona.

Per últim, Klein (2006) esmenta que la videoteràpia no té res a veure amb l'artteràpia, ja que és una tècnica d'observació científica que s'utilitza en teràpies familiars i teràpies conductistes de caire psicoanalític.

2.7 El dibuix com a element bàsic del coneixement

El dibuix, des de fa molt anys, està reconegut com un element d'investigació sobre el desenvolupament psicològic dels infants. Els primers moviments van ser reusseunians i, més tard, va continuar Jean Peaget.

Altres autors com Vigotski i Lowenfiel han definit una sèrie d'etapes del desenvolupament del dibuix en els infants. D'entrada, Vigotski (2011) comenta que durant l'edat infantil el dibuix és un aspecte preferent i que, a mida que l'infant va creixent, aquest interès va perdent força. Aquesta opinió, la comparteix Luquet¹⁶, qui va realitzar un estudi del qual va extreure la següent conclusió: entre els 8 i els 9 anys, el dibuix perd força; més endavant, entre els 15 i 20 anys, entre alguns joves es produeix una represa, sovint en joves que prèviament tenien talent artístic.

Vigotski (2001) cita a Kerschensteiner¹⁷, qui afirma que el desenvolupament del dibuix infantil es pot dividir en quatre etapes. A banda dels primers gargots d'expressió amorfa, els infants s'inicien en la primera etapa quan comencen a dibuixar en tot el sentit de la paraula.

Fase 1

Aquesta etapa es dona aproximadament als 5 anys d'edat, quan l'infant realitza dibuixos molt esquemàtics; és a dir, objectes que estan molt lluny de la realitat. Per exemple, per dibuixar una figura humana només dibuixen el cap i les cames, i en algunes ocasions hi ha també els braços. En aquesta etapa, els infants no solen dibuixar el cos, sinó que sovint les cames surten del cap.

Una característica important és que en aquesta etapa els infants dibuixen de memòria, sense copiar cap model. L'elaboració de detalls és pobra, a causa de les limitacions tècniques.

---

¹⁶ G. H. LUQUET: catedràtic de filosofia, va estudiar l'evolució del dibuix infantil.

¹⁷ G. KERSCHENSTEINER: doctor en ciències i organitzador de l'Escola Activa.

Fase 2

La següent fase s'anomena la "fase dels sentiments" i es dona entre els 6 i 11 anys. En aquesta fase, s'inicia la forma i la línia. Els nens tenen la necessitat de no limitar-se a anomenar tot allò que dibuixen. En aquesta fase, malgrat que el dibuix continua essent esquemàtic, ja s'hi poden començar a observar alguns detalls que s'aproximen a la realitat.

Fase 3

Aquesta fase es dona a partir dels 11 anys aproximadament. Desapareix el dibuix esquemàtic i sorgeix la silueta i el contorn, de manera que aquestes produccions cada vegada s'assemblen més a la realitat.

Tot i així, Vigotski (2011) esmenta que, segons G. Kerschensteiner, pocs infants superen aquesta fase sense l'ajut dels adults.

Fase 4

Aquesta última fase es dona a partir dels 13 anys. L'infant ja és capaç de representar les parts de l'objecte amb volum i perspectiva en les seves produccions i incorpora la utilització de colors i ombres.

Un altre autor de referència en les etapes de desenvolupament del dibuix dels infants és Viktor Lowenfeld (1980), qui comenta que, a mida que els infants creixen, la seva capacitat d'expressió creativa canvia. Lowenfeld descriu cinc etapes, que van des dels primers traços fins als treballs que es realitzen en l'adolescència.

L'autor comenta que no tots els infants passen per les mateixes etapes just a la mateixa edat. És a dir, l'art en els humans és una evolució constant i per això es fa difícil poder concretar on s'inicia i on s'acaba cada etapa.

La primera etapa s'anomena la del **Gargot**, i es dona quan els infants tenen entre 2 i 4 anys. Els infants més petits s'inicien en l'art a través dels traços desordenats i línies a l'atzar sobre paper, i en aquestes produccions no es reconeixen els objectes i ho fan per plaer.

La segona etapa que presenta l'autor s'anomena etapa **preesquemàtica**, i va dels 4 als 7 anys. En aquesta etapa, l'infant fa els primers intents de representació, realitza dibuixos com, per exemple, un home que només té el cap i els peus. Aquestes produccions no estan ordenades. En aquesta edat, els infants tenen molt interès en parlar de les seves produccions.

La tercera etapa s'anomena etapa **esquemàtica**, s'inicia al voltant dels 7 als 9 anys, i les produccions que realitza l'infant ja prenen forma i es poden definir. Quant a la col·locació del dibuix en el suport, aquests són més ordenats, i sovint els personatges o objectes es col·loquen l'un al costat de l'altre. Són dibuixos elaborats i molt decorats.

Aquestes tres primeres etapes solen despertar molt interès entre els adults, ja que són produccions espontànies i naturals.

La quarta etapa és l'etapa de l'**inici del realisme** i es dona a partir dels 9 anys, fins als 12 anys. En aquesta etapa, les produccions simbolitzen objectes, i aquest fet es dona perquè la persona té més consciència d'ella mateixa.

També, en aquesta etapa, igual que en l'anterior, en els dibuixos es poden veure molts detalls. Pel que fa a la mida de les produccions, ja no són tan grans. Un altre aspecte que ha canviat és que l'infant ja no té tantes ganes d'ensenyar les produccions i explicar-les.

L'última etapa s'anomena etapa del **realisme visual**, i es dona a partir dels 12 anys fins als 14 anys. En aquesta etapa, el jove pren molta consciència de l'ambient que l'envolta i es preocupa per tot allò que hi ha al seu voltant, és molt autocrític i això fa que no vulgui ensenyar les seves produccions. Quan dibuixa la figura humana, ho fa amb molts detalls i utilitza diferents colors.

Al voltant dels 14 anys, en alguns joves es desperta un gran interès per les arts visuals, per la qual cosa s'intenta perfeccionar algunes tècniques artístiques.

3. Objectius i hipòtesi

La finalitat del meu treball de recerca és saber com l'art pot ajudar als infants, tant si aquests tenen o no alguna necessitat educativa especial.

A l'hora de portar-lo a terme, inicialment em vaig plantejar els següents objectius vinculats a l'art i als infants:

- Saber quins beneficis globals aporta l'art als infants.
- Conèixer la disciplina de l'artteràpia.
- Conèixer les diferents tècniques artístiques que s'utilitzen en l'artteràpia.

Pel que fa a la hipòtesi principal del treball, és la següent: *l'art és una eina important en el desenvolupament dels infants?*

4. Metodologia

4.1 Orientació metodològica

La recerca que he portat a terme se situa en el paradigma interpretatiu i positivista, i és de naturalesa quantitativa i qualitativa, ja que per portar a terme la investigació he realitzat entrevistes i enquestes com a tècnica de recollida de dades.

4.2 Mostra

La part de la investigació de tipus qualitatiu es basa en unes entrevistes realitzades a cinc artterapeutes que són professors del Màster d'Artteràpia que s'imparteix a la Universitat de Barcelona.

La part de la investigació de tipus quantitatiu es basa en unes enquestes realitzades a vint mestres, de les quals set són mestres del parvulari de l'Escola Les Pinediques de Taradell i tretze són mestres de l'Escola Mare de Déu del Sòl del Pont de Roda de Ter.

4.3 Instruments de recollida

4.3.1 L'entrevista

Els instruments de recollida que he utilitzat són les entrevistes i les enquestes.

El disseny de l'entrevista que he realitzat és estructurat, descriptiu, dirigit i individual, ja que es tracta de preguntes concretes ens les quals l'entrevistat construeix la resposta de manera natural.

Les entrevistes són un mètode qualitatiu que dóna una informació directa de les motivacions i actituds de les persones.

Tal i com comenten D. Ary, L. Ch. Jacobs i A. Razavieh (1982), les entrevistes són molt útils per obtenir dades, ja que entre l'entrevistador i l'entrevistat es crea una atmosfera de cooperació per tal d'obtenir una informació certa.

Tanmateix, Quintanal, B. Garcia, M. Riesco, E. Fernández i J. C. Sánchez (2012:106) defineixen l'entrevista de la següent manera: "Un encuentro interpersonal para obtener información, en el que un participante ejerce el rol de entrevistado y, otro, el de entrevistador".

4.3.2 L'enquesta

Quant a les enquestes, es tracta d'un mètode quantitatiu que permet mesurar, obtenir un resultat final i una visió més general. En la meua intervenció, he seguit el tipus estructurat, en el qual hi ha respostes alternatives.

Segons D. Ary, L. Ch. Jacobs i A. Razavieh (1982), les enquestes són més efectives i pràctiques que l'entrevista perquè permeten donar uns resultats més amplis i són fàcils d'analitzar. Tanmateix, comenten que un dels desavantatges del qüestionari és que obliga l'enquestat a respondre una d'entre les diferents respostes que se li ofereixen.

D'altra banda, Quintanal, B. Garcia, M. Riesco, E. Fernández i J. C. Sánchez (2012:43) defineixen l'enquesta de la següent manera: "Se trata de una técnica de investigación basada en las declaraciones emitidas por una muestra representativa de una población concreta y que nos permite conocer sus opiniones, actitudes, creencias, valoraciones subjetivas".

Tots dos instruments, tot i ser de diferents paradigmes, són compatibles.

5. Contextualització de les entrevistes

Pel que fa a les entrevistes realitzades, inicialment em vaig posar en contacte amb Montserrat Muntaner (Presidenta de l'Associació d'Artterapeutes d'Espanya). La primera trobada va ser per via telefònica, però posteriorment vam tenir una trobada al Centre d'Artteràpia Granollers. La trobada va durar dues hores aproximadament i vam poder mantenir una conversa molt agradable en què em va oferir tota la informació que necessitava i també em va ensenyar els materials que utilitza durant les sessions als tallers (veure a l'annex la descripció de la trobada).

Durant la trobada van sorgir diferents temes, tots ells relacionats amb l'artteràpia i, per concloure la trobada, li vaig demanar si li faria res que l'entrevistés no només a ella sinó a quatre artterapeutes més. La seva resposta va ser que no tenia cap inconvenient en contestar-me les preguntes que em fessin falta i que em posaria en contacte amb els diferents professionals. Així ho va fer, i vaig contactar amb quatre artterapeutes.

Tot seguit, m'hi vaig posar en contacte i després de parlar-hi i explicar la meva investigació, els vaig demanar si els faria res contestar-me les entrevistes i, sense cap mena de problema, totes van accedir a respondre'm les preguntes digitalment, ja que per qüestions laborals m'ha estat impossible desplaçar-me fins a Barcelona i rodalies per realitzar les entrevistes presencialment.

Abans de realitzar l'estructura de l'entrevista, em vaig marcar una sèrie d'objectius els quals m'han servit per contestar la hipòtesi de la meua investigació.

5.1 Entrevista estructurada (Taula 1)

1. Quins beneficis comporta treballar l'art en l'educació dels infants?
2. Com definiries l'artteràpia? Què és? Què es proposa?
3. En quins camps es pot treballar l'artteràpia?
4. A quins col·lectius va dirigida l'artteràpia? Quines edats engloba?
5. Quines tècniques utilitzes en els tallers d'artteràpia?
6. Quin creus que és el perfil professional de l'artterapeuta? Quines capacitats ha de tenir?
7. Quins criteris utilitzes per decidir si es fan teràpies grupals o individuals?
8. Què penses de la figura de l'artterapeuta a l'escola?
9. Quins beneficis té treballar l'artteràpia amb els infants?
10. Quins referents teòrics utilitzes? Per què?

5.2 Procediment

Per tal de poder portar a terme l'anàlisi de les entrevistes, en primer lloc he agrupat les preguntes per categoritzacions, tal i com es pot veure a la Taula 2.

En segon lloc, he realitzat una taula en la qual hi ha les categoritzacions, les preguntes, les respostes directes de les entrevistades i les interpretacions de les respostes.

5.3 Anàlisi i interpretació de les entrevistes (Taula 2)

Categoria i pregunta	Respostes directes	Interpretacions
<p>Beneficis de l'art</p> <p>1. Quins beneficis comporta treballar l'art en l'educació dels infants?</p>	<p>Per als infants, l'art és com un joc. (Elena)</p> <p>Afavoreix el desenvolupament integral del nen. (Mónica).</p> <p>Permet elaborar sentiments, experimentar i expressar-se. (Montserrat)</p> <p>L'art es pot treballar a través de manera transversal a través del joc. (Neus)</p> <p>Enriquir les relacions familiar socials i escolars, facilita la comunicació, afavoreix l'aprenentatge, redueix el nivell d'ansietat explorar pors i fantasies (Anna).</p> <p>Manté desperta la curiositat, el joc i l'exploració i ajuda a descarregar conflictes i</p>	<p>La realització de treballs artístics a l'aula amb els infants afavoreix el desenvolupament motriu, cognitiu, lingüístic i socioafectiu, és a dir, les arts proporcionen un aprenentatge integral i global als infants.</p>

	vivències.	
L'artteràpia	<p>És una intervenció que fa servir les art plàstiques com a mitjà de comunicació d'expressió. Es proposa crear vincles de comunicació (Elena).</p> <p>És un professió que a través dels processos artístics ajuda a resoldre conflictes emocionals o psicològics. (Neus i Montserrat).</p> <p>Es proposa que l'usuari descobreixi recursos interns. (Montserrat).</p> <p>És un acompanyament terapèutic que a través dels processos artístics ens ajuda a transformar conflictes emocionals i psicològics. (Anna).</p> <p>És proposa accedir a l'inconscient per treballar aspectes personals. (Mónica)</p>	<p>La disciplina de l'artteràpia treballa l'estat cognitiu de les persones hi ho fa a través de les arts plàstiques.</p> <p>Mitjançant les sessions plàstiques, aquesta disciplina es proposa ajudar a l'usuari a expressar tot allò que per un motiu o altre la persona no pot expressar, de manera que les sessions li permeten centrar-se en ell mateix per tal d'aprofundir i treballar tot allò el preocupa.</p>
2. Com definiries l'artteràpia? què és? què es proposa?		
Referents teòrics	Referents vinculats a l'art, la	L'artteràpia és una disciplina que

<p>10. Quins referents teòrics utilitzes? Per què?</p>	<p>psicologia, la pedagogia i la psicoanàlisi (Elena).</p> <p>Generalment ens basem en la teoria psicoanalítica o psicodinàmica (Montserrat).</p> <p>Per realitzar treball amb nens, és interessant conèixer Winnicott, Bowlby, Yalom, C. Case i T. Dalley (Neus).</p> <p>Altres referents psicoterapeutes i psicoanalistes com Winnicott Klein, Yalom, C. Case, T. Dalley, Naumburg (Anna) (Mónica).</p>	<p>està influenciada directament per la psicologia i l'art. Els referents principals són majoritàriament artistes i psicòlegs, psicoanalistes i psiquiatres.</p>
<p>L'artterapeuta</p> <p>6. Quin creus que és el perfil professional de l'artterapeuta? Quines capacitats ha de tenir?</p>	<p>Una persona amb sensibilitat i formació cap a l'art, la psicologia i la pedagogia amb inclinacions assistencials. Ha de ser atent, neutral i compromès (Elena).</p> <p>Provenir de determinades professions com Belles Arts, psicologia, magisteri, educació especial, educació social, psicopedagogia, infermeria, entre d'altres. Tenir empatia i formació en l'àmbit artístic (Montserrat).</p> <p>Tenir empatia, saber comprendre i respectar (Neus).</p>	<p>D'una banda podríem dir que ha de ser una persona amb coneixements artístics i psicològics, és a dir, una persona bona a nivell acadèmic, però també és important que aquesta sigui capaç d'escoltar i comprendre les diverses situacions, una persona que sàpiga posar-se al lloc de l'altre, que transmeti confiança i que no tingui prejudicis.</p>

	<p>Formació rigorosa en artteràpia. Cal que s'hagi realitzat teràpia individual. És important que es continui formant. Que tingui capacitat d'escolta, que sigui observadora, pacient, humil, creativa i que tingui intuïció, empatia i intel·ligència emocional. (Anna).</p> <p>Ha de tenir coneixements d'art i dels autors, coneixement sobre els processos psicològics, ha de conèixer les propietats terapèutiques dels materials i les diferents tendències de l'artteràpia (Mònica).</p>	
<p>8. Què penses de la figura de l'artterapeuta a l'escola?</p>	<p>És un facilitador de la comunicació extraordinari (Elena).</p> <p>L'aplicació de l'artteràpia a l'escola és limitada però ben valorada, ja que dóna suport a determinats nens amb problemes de qualsevol tipus (Montserrat).</p> <p>És primordial perquè ajuda a elaborar les inquietuds dels infants (Neus).</p> <p>Penso que hauria de ser una figura de l'equip directiu, per</p>	<p>La tasca de l'artterapeuta a l'escola és poc coneguda, ja que actualment costa trobar escoles amb aquesta figura. Ara bé, seria un bon suport a les aules, ja que ajudaria a trobar i superar algunes de les dificultats que actualment pateixen els infants.</p>

	<p>treballar conjuntament amb professors, tutors, psicopedagogs i psicòlegs (Anna).</p> <p>És una figura important tant per als infants com per a l'equip docent (Mónica).</p>	
Beneficis de l'artteràpia	Amplia les possibilitats d'expressar-se (Elena).	Afavoreix el benestar del cos i la ment, permet trobar l'equilibri emocional de les persones.
9. Quins beneficis té treballar l'artteràpia amb els infants?	<p>Facilita l'expressió de les emocions i conflictes, fomenta l'autoestima. Ajuda a posar-se en contacte amb les seves emocions i contenir-les. (Montserrat).</p> <p>Permet trobar vies d'expressió alternatives a la paraula (Neus).</p> <p>Ajuda a enriquir les relacions familiars, socials i escolars, facilita la comunicació, afavoreix l'aprenentatge, redueix el nivell d'ansietat, ajuda a conèixer i aprendre a respectar els límits, a explorar pors i fantasies (Anna).</p> <p>Ajuda a explorar la pròpia identitat, augmenta l'autoestima i la confiança en un mateix, treballa les habilitats adaptatives (Mónica).</p>	

<p>Camps i col·lectius en els quals treballar l'artteràpia</p>	<p>S'adapta a qualsevol edat i a qualsevol col·lectiu (Elena).</p>	<p>L'artteràpia està destinada a tothom, des d'infants fins a gent gran. Aquesta disciplina pot ser utilitzada amb una finalitat terapèutica o bé com a creixement personal.</p>
<p>4. A quins col·lectius va dirigida l'artteràpia? Quines edats engloba?</p>	<p>Nens a partir de 3 anys i adults de qualsevol edat (Montserrat) (Anna).</p> <p>A qualsevol persona que necessiti suport (Neus).</p> <p>Des del moment en què el nen està escolaritzat, i als següents col·lectius: educació especial, adolescents, salut mental, immigració, violència de gènere, geriatria, malalties degeneratives, discapacitats, adopció, presó, pal·liatius, equips professionals, etc. (Mónica)</p>	
<p>7. Quins criteris utilitzes per decidir si es fan teràpies grupals o individuals?</p>	<p>S'han d'observar les prioritats, quines necessitats té l'usuari, cal valorar la decisió fent primer unes sessions individuals (Elena).</p> <p>Sempre sabent què és el millor per a la persona (Montserrat)</p> <p>En teràpies grupals, és necessari que els components tinguin uns objectius semblants i també cal veure si a la persona li pot ser beneficiós</p>	<p>Aquesta decisió, la prenen juntament l'artterapeuta i l'usuari. El terapeuta sovint aconsella que les primeres sessions siguin individuals, però sempre cal tenir en compte les necessitats individuals de cadascú.</p>

	<p>(Neus).</p> <p>És el propi pacient qui ho demana, i habitualment proposa atenció individual (Anna).</p> <p>Quan els conflictes de la persona no permeten abastar les relacions socials, faig teràpies individuals. Quan els problemes de la persona són específics de la relacions socials. és necessari realitzar teràpies grupals (Mónica).</p>	
<p>3. En quins camps es pot treballar l'artteràpia?</p>	<p>En tots els àmbits: salut, assistència social i educació (Elena).</p> <p>Escoles, teràpies familiars, instituts, escoles d'educació especial, CSMIJ, CSM, centres hospitalaris, discapacitats físics i psíquics, immigrants, geriatria, centres penitenciaris, cases d'acollida, drogoaddiccions, suport a cuidadors, suport i potenciació de recursos en equips de diverses institucions o empreses. (Montserrat).</p> <p>Escoles, hospitals, centres de dia, psiquiàtrics, residències de la tercera edat i, fins i tot, empreses. (Neus).</p> <p>Qualsevol camp social, educatiu</p>	<p>Aquesta disciplina es pot portar a terme en tots els àmbits sempre tenint en compte que l'artteràpeuta ha d'adaptar recursos materials segons els usuaris.</p>

	<p>i clínic (Anna).</p> <p>A tots els col·lectius amb dificultats i inclús amb persones que vulguin aprofundir en el desenvolupament del creixement personal (Mónica).</p>	
Tècniques	El taller no es basa en tècniques sinó en materials, ja que hi ha d'haver una varietat adequada a les edats i les necessitats dels usuaris (Elena).	En les sessions d'artteràpia no hi ha cap tècnica en concret per treballar, sinó que hi ha materials diversos per realitzar diferents tècniques que són escollides segons l'interès del usuari.
5. Quines tècniques utilitzes en els tallers d'artteràpia?	<p>Habitualment no s'utilitza una metodologia no directiva, tot i que en molts casos es donen consignes o algunes tècniques amb més pautes i els materials estan adequats a cada usuari (Montserrat).</p> <p>Els materials artístics més comuns son pintures, fang, purpurines, retoladors, plastilina, materials de reciclatge, elements naturals, musica, poesia i, sobre tot, treballa l'escriptura (Neus).</p> <p>Treballa de forma no directiva. Tot i així, si cal, puc fer algunes indicacions si veig que els pot ajudar a accedir a la creació. No em baso en cap tècnica, sinó que ofereixo diversos materials d'expressió plàstica i, si treballa en grups, també ho faig amb</p>	<p>La metodologia que es porta no sol ser directiva. Ara bé, l'artterapeuta és qui assessora o guia els usuaris en cas de necessitar-ho.</p>

	<p>teatre terapèutic. (Anna).</p> <p>Depenent de l'orientació teòrica, pot ser més o menys directiu i es poden utilitzar més o menys elements. En funció dels col·lectius, es poden fer propostes concretes (Mònica).</p>	
--	---	--

6. Contextualització de les enquestes

El centre escolar on he realitzat set de les vint enquestes és l'Escola pública Les Pinediques i està situada a la població de Taradell (Osona). Aquest centre està format per dos edificis: un es troba situat al mig del poble i s'hi imparteix Educació Infantil (3-6 anys), i l'altre es troba enmig d'un entorn privilegiat, envoltat de natura i una mica apartat del centre del poble, i s'hi ofereix Educació Primària (6-12 anys).

L'escola és de doble línia i ofereix als infants un aprenentatge global a partir de tallers, racons i projectes. Aquests treballs es porten a terme a partir de grups flexibles sempre lligats al currículum i adaptats als interessos dels infants.

El centre escolar on he realitzat tretze de les vint enquestes es diu Escola Mare de Déu del Sòl del Pont i està situada a la població de Roda de Ter (Osona). En aquest centre s'imparteixen Educació Infantil (3-6 anys) i Educació Primària (6-12 anys).

L'escola és de doble línia i la raó de ser del centre és ajudar als infants a créixer físicament, intel·lectualment i emocionalment. La tasca que s'hi realitza es basa en el treball cooperatiu, la innovació pedagògica i el desenvolupament de les estratègies d'aprenentatge.

6.1 Enquesta estructurada (Taula 3)

<p>1. A l'escola on treballes es realitzen propostes artístiques? Sí O No O</p>
<p>2. Creus que l'art aporta beneficis en el desenvolupament dels infants? Sí O No O</p>
<p>3. Coneixes la disciplina de l'artteràpia? Sí O No O</p>
<p>4. Has assistit o col·laborat mai a un taller d'artteràpia? Sí O No O</p>
<p>5. Saps a quins col·lectius va dirigida l'artteràpia? Sí O No O En cas de saber-ho, em podries dir quins?</p>
<p>6. Saps quines tècniques artístiques utilitza l'artteràpia? Sí O No O En cas de saber-ho, em podries dir quines?</p>
<p>7. Creus que seria interessant que la figura de l'artterapeuta formés part de l'escola? Sí O No O</p>

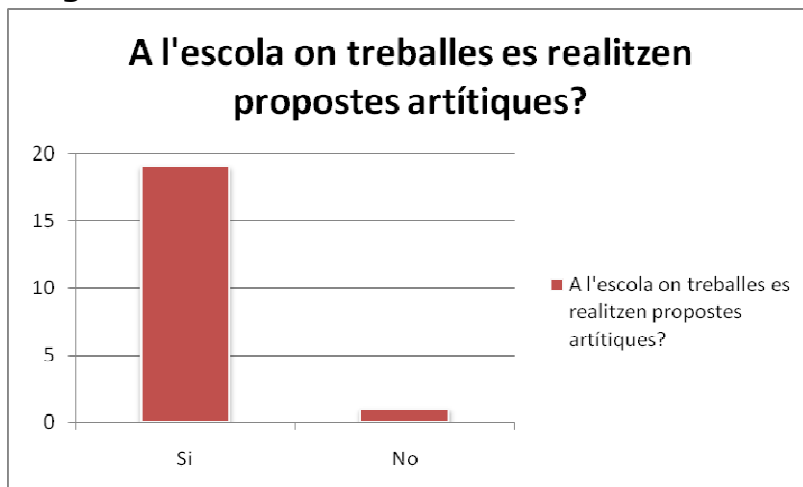

6.2 Taula dels resultats obtinguts a les enquestes (Taula 4)

Preguntes	Sí	No	Abstencions
1. A l'escola on treballes es realitzen propostes artístiques?	19	1	
2. Creus que l'art aporta beneficis en el desenvolupament dels infants?	20		
3. Coneixes la disciplina de l'artteràpia?	7	13	
4. Has assistit o col·laborat mai a un taller d'artteràpia?	3	17	
5. Saps a quins col·lectius va dirigida l'artteràpia?	7	13	
6. Saps quines tècniques artístiques utilitza l'artteràpia?	5	15	
7. Creus que seria interessant que la figura de l'artterapeuta formés part de l'escola?	17	1	2

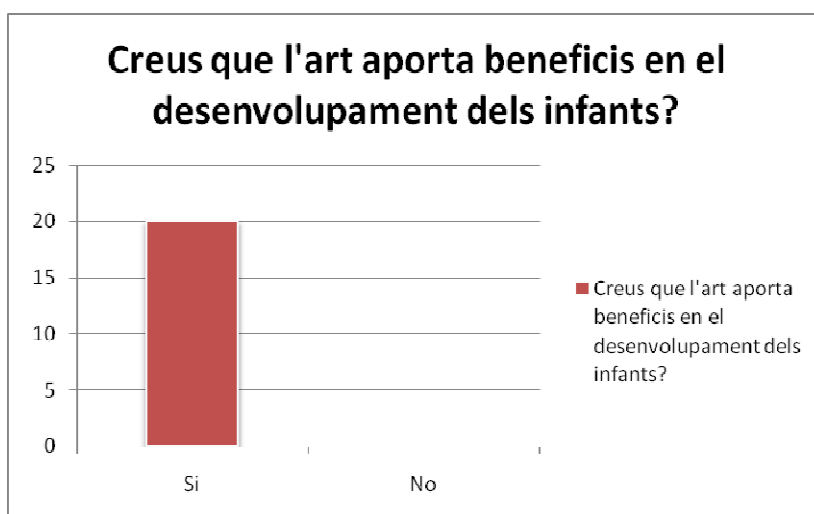
6.3 Gràfics dels resultats

Pregunta 1

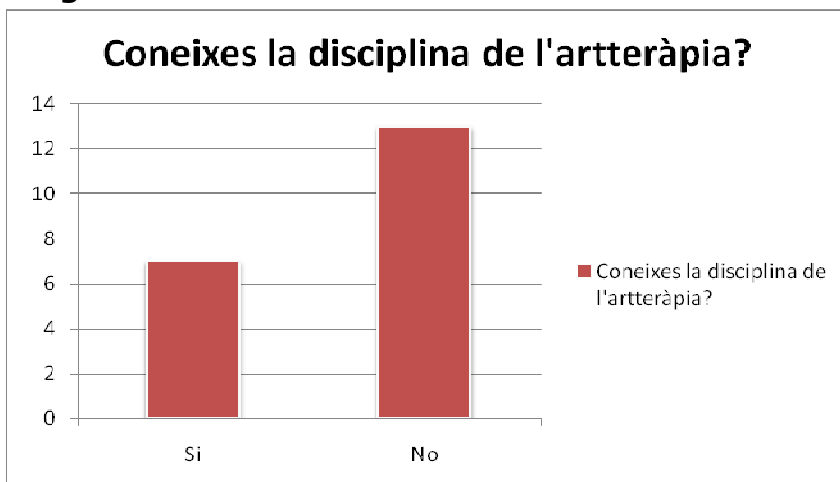
Anàlisi: un 95% dels enquestats ha respost que sí que treballa propostes artístiques. La resta, un 5%, ha respost que a l'escola no realitzen propostes artístiques.

Pregunta 2

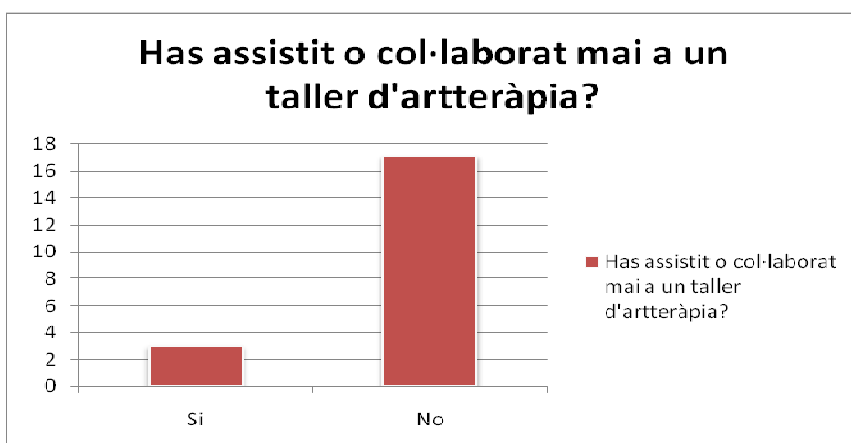
Anàlisi: el 100% del enquestats està d'acord en el fet que l'art aporta beneficis en el desenvolupament dels infants.

Pregunta 3

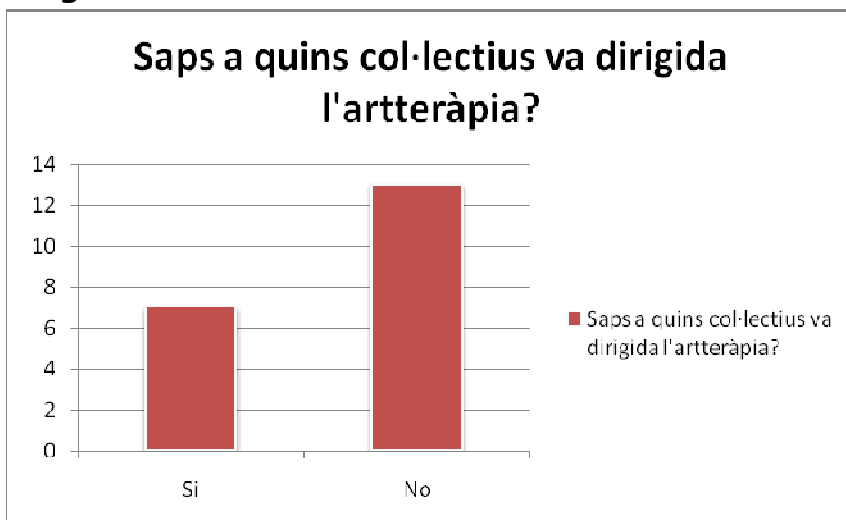
Anàlisi: el 35% dels enquestats comenta que coneix la disciplina de l'artteràpia. La resta, un 65%, exposa que no la coneix.

Pregunta 4

Anàlisi: Un 15% dels enquestats comenta que sí que ha assistit a un taller d'artteràpia. La resta, un 85%, esmenta que no ni ha col·laborat ni assistit mai.

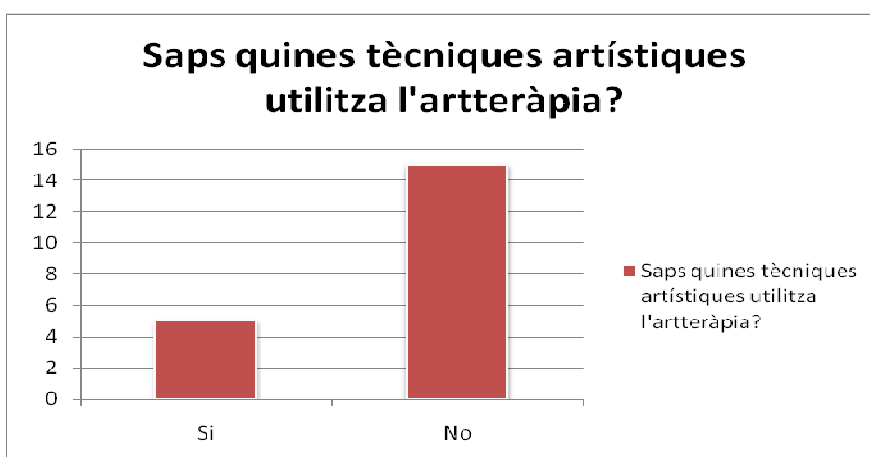
Pregunta 5

Anàlisi: un 35% dels enquestats ha respost que sap a quins col·lectius va dirigida l'artteràpia. La resta, un 65%, comenta que no ho sap.

Dels set mestres que responen que sí que saben a qui pot anar dirigida l'artteràpia, tres comenten els següents col·lectius: tothom en general, persones que pateixin algun trastorn emocional, persones amb alguna deficiència física o d'aprenentatge, trastorns mentals, infants, persones de totes les edats, educadors, pares, mares, joves, persones amb dificultats de comunicació, infants amb TDAH, gent gran i malalts terminals de qualsevol malaltia.

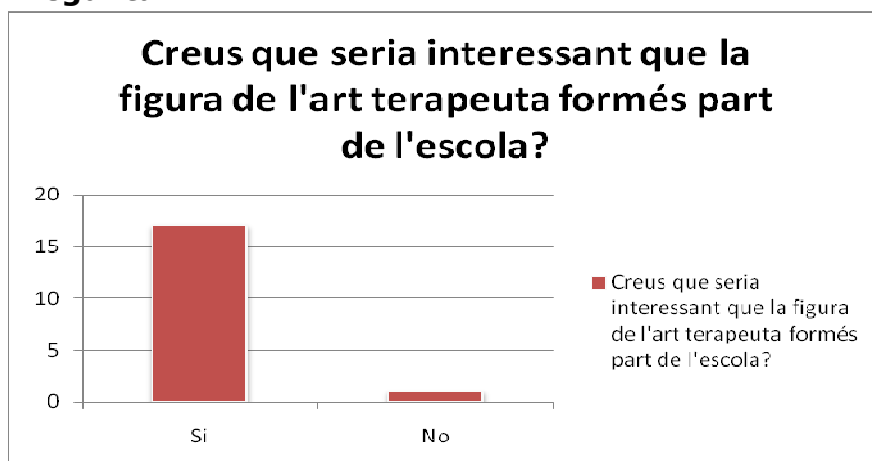
Pregunta 6

Anàlisi: un 25% dels enquestats comenta que sap quines tècniques artístiques s'utilitzen en un taller d'artteràpia. La resta, un 75%, manifesta que no ho sap.

Ara bé, les cinc mestres que han contestat que sí que ho saben han anotat un reguitzell de tècniques com el collage, la pintura, el volum, el so, les imatges, el material reciclat, el material natural, l'aquarel·la, les ceres, els guixos i el fang.

Pregunta 7

Anàlisi: el 85% dels enquestats pensa que seria interessant la figura d'un artterapeuta a l'escola. La resta, un 5%, considera que no és important aquesta figura a l'escola, i un 10% dels enquestats s'absté de respondre.

6.4 Anàlisi dels resultats gràfics

Tal i com es pot veure en els resultats dels gràfics realitzats a partir dels resultats obtinguts a través de les enquestes, podem arribar a tres conclusions.

En primer lloc, cal dir que el 100% dels enquestats pensa que l'art aporta beneficis en el desenvolupament dels infants. La majoria reconeix que a les escoles on treballen es realitzen treballs artístics. Aquest primera conclusió ens fa adonar que, malgrat ser dues escoles que utilitzen metodologies diferents (a l'escola Les Pinediques treballen per tallers integrals, mentre que a l'escola Mare de Déu del Sòl del Pont utilitzen una metodologia més conservadora), totes comparteixen la idea abans esmentada, cosa que

reflecteix que entre els equips docents dels centres hi ha interès per realitzar treballs artístics, malgrat seguir dues metodologies diferents.

En segon lloc, cal comentar que molts dels enquestats no coneixen la disciplina de l'artteràpia i, per tant, no l'han utilitzat mai. Aquest fet demostra que, tal i com afirmen diversos autors abans esmentats, aquesta és una disciplina poc coneguda entre la població espanyola.

I, per últim, si aprofundim una mica en els resultats de les enquestes, podem veure que tot i que molts docents enquestats no tenen coneixements sobre l'artteràpia, afirmen que la figura d'un artterapeuta seria important en el món de l'educació. Aquesta última conclusió és molt interessant, ja que ens fa adonar que els docents que actualment treballen a les escoles estan oberts a conèixer noves disciplines.

7. Conclusions

Tal i com s'esmenta al llarg del treball, en un primer moment em vaig marcar tres objectius i una hipòtesi per tal d'encaminar la meva investigació.

Quant a la part teòrica del treball, concretament la recerca dels enfocaments teòrics, puc afirmar que tots els autors treballats confirmen la meva hipòtesi inicial, la qual es basa en saber si l'art és una eina important en el desenvolupament dels infants.

Per tal de fer una anàlisi dels objectius plantejats, he contrastat les fonts teòriques amb les entrevistes als professionals de l'artteràpia i les enquestes realitzades als mestres.

Pel que fa a l'anàlisi del primer objectiu, *saber quins beneficis globals aporta l'art als infants*, al llarg del treball podem veure que l'opinió que tenen els autors teòrics consultats, els artterapeutes entrevistats i els mestres enquestats és compartida.

La majoria afirma que els processos artístics ajuden a exterioritzar els sentiments i pensaments de les persones. És a dir, estan d'acord en el fet que la realització de treballs artístics permet expressar, comunicar i sentir.

L'art permet trobar l'equilibri entre el cos i la ment, entre la intenció i l'acció, permet la maduració personal i facilita l'autoconeixement, l'art es treballa de manera natural sense límits ni repressions.

Aquest és un fet que cal destacar, ja que diversos autors comenten que l'art desperta i potencia la capacitat creativa dels infants, ja que aquesta capacitat és innata.

Tal i com diu Vigotski (2011), ser creatiu significa ser capaç de crear una cosa nova. Fent referència a aquesta cita, podríem dir que la creativitat és

una capacitat que inicialment tots tenim però que, segons quin sigui el nostre entorn i el recorregut de la nostra vida, la podem desenvolupar més o menys.

Tal i com diu Dalley (1987), al llarg dels anys l'art ha format part de les societats. Aquests treballs artístics en l'actualitat ens han servit per conèixer la història de diferents cultures. Aquest fet significa que l'art forma part del nostre passat, del nostre present i formarà part del nostre futur.

Pel que fa a l'anàlisi del segon objectiu, *conèixer la disciplina de l'artteràpia*, podríem dir que els artterapeutes i els referents teòrics comparteixen la mateixa idea d'artteràpia. Tanmateix, un fet a destacar és que, tal i com es pot veure en els resultats de les enquestes realitzades als mestres, la majoria manifesta que no coneix la disciplina de l'artteràpia.

Aquest és un fet rellevant perquè, tal i com comenten els autors i les artterapeutes, la disciplina de l'artteràpia és relativament nova a Espanya.

Tal i com diu Martínez (2006), l'artteràpia pretén investigar en el coneixement intern de les persones a través de les emocions estètiques. És a dir, l'artteràpia fa que, a través de les expressions artístiques, la persona arribi a pal·liar o guarir algun trastorn o problema del seu interior.

Els autors, els artterapeutes i alguns dels enquestats coincideixen en el fet que l'artteràpia està indicada per a tothom que pateixi algun problema emocional, cognitiu o social. També comenten que l'artteràpia treballa en els àmbits educatiu, social i clínic. Pel que fa a l'àmbit educatiu, esmenten que aquesta disciplina ajuda als infants a expressar les seves emocions i els seus sentiments a través de símbols, i que les sessions ofereixen diferents vies d'expressió alternatives a la paraula.

Pel que fa a l'anàlisi del tercer objectiu, *conèixer les diferents tècniques artístiques que s'utilitzen en l'artteràpia*, podríem dir que s'observen algunes diferències i similituds entre els autors de referència, els artterapeutes i els mestres.

Pel que fa a les similituds de pensament, podríem dir que tots estan d'acord en el fet que les tècniques artístiques principals per treballar l'artteràpia són el dibuix, l'escultura i la pintura.

Una altra similitud que es dóna en els pensaments és que tots anomenen el dibuix com una de les tècniques més importants. Tal i com diu Martínez (2006), el dibuix ofereix molta informació sobre l'inconscient, que contempla una part psicològica i una part afectiva. Potser podríem dir que és una tècnica molt interessant per rebre informació.

Pel que fa a les diferències, cal dir que Klein (2006) comenta que la fotografia també és una tècnica per treballar en l'artteràpia, ja que juga amb l'espai i el temps.

Un altre aspecte interessant és la reflexió que fan les artterapeutes sobre les tècniques que s'utilitzen, ja que incideixen en la idea que no és important la tècnica que s'utilitza, sinó que el més important és fer una bona tria del material que es vol utilitzar. Aquest ha d'estar sempre adequat a les necessitat de l'usuari.

Per concloure, en primer lloc m'agradaria comentar que estic totalment d'acord amb la idea que l'art aporta beneficis integrals en el desenvolupament del infants, però penso que actualment, a les escoles, l'art encara hi té poc pes. En moltes ocasions, els infants no trien què volen fer, sinó que van guiats per la iniciativa de la mestra, i aquest fet em fa pensar que es tenen poc en compte els avantatges mencionats anteriorment.

En segon lloc, un cop realitzada la investigació, i havent conegut una mica més l'artteràpia, penso que seria molt interessant que a les escoles actuals hi hagués la presència d'un artterapeuta, ja que si un dels temes que està a l'ordre del dia és la inclusivitat a les aules, crec que hi ha d'haver recursos i gent preparada per atendre la diversitat, i l'artteràpia és un recurs més.

Per últim, cal comentar que la realització del treball m'ha aportat nous coneixements, els quals penso que em serviran al llarg de la meua vida, tant a nivell personal com professional. Tot i així, durant la realització del treball m'he trobat amb algunes limitacions com, per exemple, la manca de bibliografia sobre l'artteràpia i la poca informació que hi ha del tema a la nostra comarca. Ara bé, malgrat aquestes petites dificultats que he aconseguit superar, puc afirmar que he gaudit realitzant el treball. Ha estat tot un repte tirar-lo endavant, investigant i fent contactes amb persones que ni tan sols coneixia, a les quals estic molt agraïda.

8. Bibliografía i webgrafía

KLEIN Jean-Pierre (2006). *Arteterapia. Una introducción*. Barcelona: Octaedro.

LÓPEZ Marián; MARTÍNEZ Noemí (2006). *Arteterapia. Conocimiento interior a través de la expresión artística*. Madrid: Ediciones Tutor, S.A.

ALLEN Pat B. (1997). *Arte Terapia*. Madrid: Gaia Ediciones.

DALLEY Tessa (1987). *El arte como terapia*. Barcelona: Editorial Herder.

VIGOTSKI Lev Semyonovich (2011). *La imaginación y el arte en la infancia*. Madrid: Ediciones Akal.

LOWENFELD Viktor; Lambert Britain B. (1980). *Desarrollo de la capacidad creadora*. Buenos aires: Editorial Kapelusz, S.A.

GARDNER Howard (2005). *Arte, mente y cerebro: una aproximación cognitiva a la creatividad*. Barcelona: Ediciones Paidós Ibérica, S.A.

ARY Donald; JACOBS Lucy Cheser; RAZAVIEH Asghar (1982). *Introducción a la investigación pedagógica*. México: Nueva editorial Interamericana, S.A.

QUINTANAL José; GRACÍA Begoña; RIESCO Manuel; FERNÁNDEZ Elena; SÁNCHEZ Juan Carlos. (2012). *Fundamentos básicos de metodología de investigación educativa*. Madrid: Editorial CCS.

FERNÁNDEZ, Mª Isabel (2003). *Creatividad, arte terapia y autismo. Un crecimiento a la actividad plástica como proceso creativo en niños autistas* [en línea]. Dins: Revista UCM (2003: Madrid). <<http://revistas.ucm.es/index.php/ARIS/article/view/6680>>

[consulta: 4 d'abril de 2014]

MORENO, Ascenció (2004). *L'art-teràpia i els inicis de la seva formació a Espanya* [en línia]. Dins: Revista *Aloma*. Núm. 14. Blanquerna, (2004: Barcelona).

<<http://mediacionartistica.files.wordpress.com/2012/11/moreno-gonzalez-a-2004-l-art-terapia-i-els-inicis-de-la-seva-formacio-a-espanya-revista-aloma-num-14-blanquerna.pdf>>

[Consulta: 10 d'abril de 2014]

Asociación profesional Española de arteterapeutas (2012) [en línia].

<<http://www.arteterapia.org.es/>>

[Consulta: 8 d'abril de 2014]

Vigotski (2008) [en línia]. < <http://www.vigotsky.org/index.asp>>

[Consulta: 22 de març de 2014]